

Vester Vedsted under stormfloders hærgen

Af Svend B. Troelsen.

Vi lader tidens hjul gå tilbage til 1709. Et kvart årtusind er forløbet siden med gode og onde år. Mennesker er født, har levet og er atter forsvundet fra denne jord.

Hvordan så her ud for 250 år siden? Karl den Tolvte, Sverigs heltekonge, lod sit lands mandlige ungdom forbløde på Østeuropas slagmarker. Her i Danmark, hvor Frederik den Fjerde var konge, slikkede man endnu sårene fra det sidste århundredes mange ødelæggende krige med arvefjenden øst for Øresund. Vel aldrig har bønderne været så forarmede af krig, pest og skatter, som tilfældet var ved overgangen fra det syttende til det attende århundrede.

Der, på den sandede gestbanke lidt sydvest for den gamle kongeby Ribe, lå landsbyen Vester Vedsted, og havde vel allerede eksisteret i tusind år. Landsbyens udstrækning var omtrent den samme som i dag, og gårdenes plads er for langt den største parts vedkommende også den samme. Det ville derfor ikke være svært for en af V. Vedsteds nu-

værende bønder at udpege sin gårds plads i landsbyen af 1709. Hvis man undtager gårdenes beliggenhed i forhold til hverandre, er der dog ikke megen lighed med nutidens V. Vedsted.

Bøndergårdene lå der med lave stråtækkede længer og langt de fleste var ikke grundmurede, men opførte af tavlemur, som man kaldte det her på egnen. Det vil sige, at en eller anden bjælkekonstruktion bar taget, medens alle hullerne, der fremkom mellem bjælkerne, som oftest var klinet med ler eller klæg. Dog var der sydfra ved at komme en ny byggeskik frem, som særlig gjorde sig gældende ude i marsklandene. Her opførte man murene af teglsten, og lod så disse bære taget. Derfor træffer man også på et senere tidspunkt et sted i næsten hvert eneste sogn, hvor man brændte teglsten, her på egnen af det let tilgængelige blåler. Grunden til, at man så tidligt ude i marsken byggede grundmurede huse, var sikkert de mange stormfloder, der tid efter anden brød ind over marsklandene.

Endnu havde folk på disse kanter heller ikke glemmt hin frygtelige oktobernat i 1634, da havet væltede ind over marker og landsbyer, og ødelagde hus og hjem samt druknede folk og fæ. Ikke en af vesteregns landsbyer gik ram forbi, vel omkring 600 mennesker druknede mellem Vidå og Kongeå. Af alle sognene i dette område var Nr. Farup nord for Ribe det sogn, som led de største tab i den frygtelige syndflod, som man kaldte den.

De gamle i landsbyen vidste endnu at fortælle, om de ulykkelige tider, da først svenskerne og siden brandenborgerne hærgede og plyndrede disse egne. I soldaternes fodspor fulgte pesten og denne sot bortrev efter al sandsynlighed hvert fjerde

menneske i V. Vedsted. Da kirkebogen for dette sogn først begynder 1663, lader det sig ikke gøre at finde det nøjagtige tal for pestens ofre i dette sogn. Dog kan man regne med, at V. Vedsted ikke er sluppet billigere end nabosognet Hviding, hvor ca. 25% af sognets mennesker døde 1659.

Til vandfloder, plyndring og pest kom så udskrivningen af ekstraskatter, der kom næsten hvert eneste år i slutningen af forrige århundrede, og endnu i begyndelsen af dette århundrede var ekstraskatter en almindelig foreteelse. Danmarks konger måtte have penge til deres svenskekrige.

Der var dog forskel på bonden i V. Vedsted og marskbønderne længere sydpå. Bonden her hjemme havde ikke den samme stejllhed og stridbarhed, som kendetegner de frisiske bønder længere mod syd. Der boede en bonde, som ikke var bange for hverken Gud eller Fanden, derfor hørte slagsmål med dødelig udgang ikke til sjældenheder. Bonden i V. Vedsted var fredelig og ønskede også at leve i fred med familie og naboer, det hørte derfor til sjældenheder, at der opstod alvorlige stridigheder i det lille landsbysamfund. Hans kamp mod det grådige hav blev heller ikke ført med samme energi og udholdenhed som længere sydpå. Havet drev efterhånden hans plov fra alle omkring landsbyen liggende lavere jorder, så han omkring 1709 næsten udelukkende dyrkede den tæt omkring eller øst for byen liggende dårlige jord, der når den ydede det meste gav sine tre til fire fold, medens den fede marskjord sydpå kunde give sine tyve fold. I disse egne var byggen den dominerende kornsort, medens man i V. Vedsted for største part dyrkede rug. Man behøvede blot at begive sig til nabosognet Hviding, her var byg langt den mest

udbredte kornsort. Den sandede jord havde foruden dens ringe udbytte en stor skavank mere, den var ikke altid, hvor den skulle være. Sandflugten hærgede markerne næsten hvert år. Det var derfor ikke uden grund at V. Vedsted blev betegnet som den dårligste og fattigste landsby i hele Hviding herred, ja måske lige fra Vidå til Kongeå.

Det var ikke noget lyst billede af datidens V. Vedsted, men i det følgende skal fortælles om nogle år som bragte denne landsbys beboere på hungersnødens rand for ikke at tale om fattigdom og nød.

Da man fejrede det nye år 1709 var jorden bundet af frosten, og det havde den været lige siden den 25. nov. 1708, men det skulle vare længe endnu før vinteren slap sit tag. Først hen på slutningen af april hørte frosten op, og denne vinter blev en af de strengeste Europa nogen sinde har oplevet, det frøs 24 uger i træk. Den vintersæd, der var lagt i jorden frøs bort og manglen på brødkorn blev efterhånden stor, så rugen kom til at koste omkring 30 mark pr. tønne, hvilket var det firedobbelte af, hvad denne kornsort plejede at koste.

I løbet af 1712 og 1713 nærmede en svensk hær sig atter disse egne, og også denne gang fulgte en pest i hælene på soldaterne, så det er sikkert ikke uden en vis angst, at man her på disse egne i februar 1713 hørte rygter om, at svenskerne nu var på vej op gennem marsken og allerede havde nået Ejderfloden, samt at folk i Hamborg døde som fluer af en frygtelig pest. Dog denne gang blev egnen skånet for at blive oversvømmet af fremmede krigskarle, idet svenskerne blev standset ved Ejderen. Heller ikke den frygtelige pest mærkede man noget til på disse egne.

Vinteren 1716-1717 var meget mild, men den 5. og 6. april 1717 blæste en østenstorm, der fik sandet til at fyge på de magre jorder, og her i V. Vedsted fik bønderne meget af deres rugsæd ødelagt. Dagen før juleaftensdag d. 23. decbr. samme år regnede det fra kl. 9 om formiddagen til kl. 2 om eftermiddagen. Henimod aften begyndte det at blæse ret kraftigt, og ved ottetiden stormede det fra nordvest, men der var dog ingen der frygtede en større vandflod, thi månen var i sidste kvarter og meget vand var ved ebбетid kl. 10 om aftenen løbet ud.

Dog kl. 2 om natten vendte vandet tilbage, og det med en fart som sjældnen var set, i løbet af få timer var marsklandene under vand. På grund af den hurtighed, med hvilken vandet kom, blev mange mennesker overrasket af floden i deres senge og måtte ud i vandet, som slog mod alkoven. Denne stormflod blev den værste siden 1634, på Halligerne og de nordfrisiske øer druknede mange mennesker. Ikke et eneste kog forblev tørt, thi digerne kunne ikke holde mod det rasende hav. Selvfølgelig led denne egn også under stormfloden, men desværre findes ingen efterretninger bevaret fra V. Vedsted om denne en af det attende århundredes største stormfloder.

D. 25. februar 1718 begyndte en heftig storm, der med forskellig vindstyrke varede i næsten fjorten dage. Denne storm drev påny vandet ind mod Sønderjyllands vestkyst, men med vandet kom denne gang flydende store isstykker, der pløjede engene op og forøvede stor skade på bøndernes huse. Den 10. oktober samme år var der atter en vandflod, og denne ødelagde alle de reparationer, som i foråret var blevet foretaget på digerne omkring markerne.

I 1719 blev markerne to gange oversvømmet af det salte vand, nemlig den 26.-27. maj og den 12. november.

Det var derfor en forarmet og fattig bondestand, der gik ind i året 1720, ikke engang den fattige mands snaps havde man råd til. Præsten, den kendte Peder Terpager, skriver, at kromanden i V. Vedsted ikke mere brænder brændevin, da kornet er for dyrt, og folk ikke har penge at købe med, ja knap det tørre brød.

Ulykkerne var dog ikke forbi, midt i højsommeren, da man ellers var fri for stormfloder, blæste en storm op den 18. juli 1720, og sendte det salte vand ind over bøndernes enge og agre. En flod på denne årstid var ikke mindre end en katastrofe.

Dagen efter så man en flok mænd, der red rundt og tog skaderne i øjesyn. Det var herredsfogden i Hviding herred Mathias Lange, Havervadgård, herredsskriveren Peder Gregersen Holm samt seks bønder alle fra Roager sogn. Desuden var på grev Rantzaus vegne mødt, fogden Mathias Jensen, Høgsbrogård, samt mons. Poul Wagner, Fjersted. Endelig var der på den riberhusiske øvrigheds vegne mødt fogden Hans Bertelsen i V. Vedsted.

Disse mænd var rundt på markerne i Roager, Vester Vedsted, Sønder Farup og Øster Vedsted for at se på den skade, der var tilføjet bønderne af den sidste stormflod. Værst så der ud på V. Vedsteds bys marker, hvor det meste hø havde ligget omhugget i skår på engen. Dette var nu drevet sammen i dynger, lå i grøfter og huller eller lå på den slette mark blandet med møg, tang og klæg. Det hø, som allerede var sat i stak på engen, var også for størstedelen ødelagt. Mellem de lave diger rundt om markerne, stod endnu dagen efter meget

vand, og her var både havren og byggen ødelagt. For bønderne var det intet mindre end en katastrofe at de således fik deres hø fordærvet, thi høet var deres vigtigste vinterfoder. Det ville vel nok med besvær lykkes at få høet delt mellem hverandre, men det egnede sig ikke mere til føde for kreaturerne, og blev det nødvendigt at fodre det op på grund af mangel af bedre, kendte man resultatet, kvæget ville få mavepine og udslet over hele kroppen. Enkelte af dyrene døde måske, de blev i hvert fald radmagre af dette foder. Desuden var møddingen nogle steder drevet bort fra husene. Det var derfor med bange anelser, at bønderne så vinteren i møde, thi selv om man fik eftergivet en del skat og skyld, var nøden dog stor.

Dag skulle den sidste dag i året 1720 blive den sorteste dag, som den forarmede bonde derude på vesteregnen fik at opleve i måske hele det attende århundrede. Denne dag begyndte et forfærdeligt uvejr med påfølgende vandflod, som skulle blive dette århundredes største. Mange steder stod vandet over en alen højt inde i husene og mange af disse tog stor skade. Således blev en gård i Sdr. Farup næsten ødelagt af denne flod. I mange sogne kun få mil syd for V. Vedsted var ødelæggelserne på husene meget større, hvad flere synsforretninger melder om. Mærkeligt nok skinnede solen dejligt nytårs morgen, men kun for at afsløre ødelæggelserne i al deres forfærdelighed.

Denne store naturkatastrofe resulterede i mange klageskrifter til konge og øvrighed, og her er den, som blev indgivet af de riberhusiske undersåtter i Hviding herred, altså denne egns bønder.

Stormægtige allernådigste Arvekonge og Herre!

For Eders Kongelige Majestæt kan vi underkrevne fattige mænd, dels Eders Kongelige Maj: forbeholdne, dels Hospitalets, gejstliges og andres bønder udi Øster og Vester Vedsted med nogle flere udi omliggende byer næst ved Vesterhavet i Hviding herred, aldrig noksom beskrive den store jammer og elendighed, som vi nu ved trende års ulykkelige hændelser er geråden udi. Først år 1718 ved den store vandflod, som overskyllede vores ager og eng, så vi fik lidet eller intet det år af vores lagte sæd avlet. År 1719 fik vi af jordens grøde lige så lidt, fordi jorden nu var fordærvet af vandfloden, det foruden misteede vi ved en smitsom sygdom den største del af vores kvæg. Nu afvigte år da vi skulle håbe på at få nogen oprejsning for den udi tvende foregående år store lidte skade, så vi med hjertets bedrøvelse, hvorledes en stor vandflod borttog vores hø, da det lå omhugget på marken. Derforuden led vi stor skade på kornet, så vi næppe fik sæden igen. Det vi altsammen for Deres Majestæt ved en underdanigst memorial af 23. september næst afvigte haver i dybeste underdanighed andraget og med hosføjet tingsvidne bevist og nu den med hosfølgende copi efter samme tingsvidnes beskrivelse. Altså ere vi herved bleven så fattige og elendige, at vi haver ikke det ringeste til at betale Eders Majestæts resterende skatter med, ej heller noget til levnets ophold for os og vore fattige koner og børn. Heller ej kan vi få nogen skilling eller skæppe korn at låne eller borge, og dog haver vi ikke nydt ringeste moderation udi Deres Majestæts allernådigst påbudne skatter, men uanset at en stor del af vores agre og enge er bortskyllet og resten således fordærvet, at det lidet eller

ingen grøde haver givet af sig, haver vi måttet svare vore skatter så længe vi har kunnet. Nu da vi ikke kan længere, plages vi med stærk exution, bliver ilde medhandlede og af amtsforvalteren truede med, at vi skal sættes fra gårdene, så at vi ikke ser andet for øjnene end een stor overhængende ødelæggelse. Derudover bliver vi enhver udi det allerunderdanigste håb, at Deres Majestæt, som landets fromme fader, ilde ser denne vores yderste ruin, så indfalder vi til Deres Majestæts nåde allerunderdanigst bedende, at De dog vil lade sig denne vor store elendighed gå til hjerte, og allernådigst udi nærværende år forlene os nogen moderation udi vore skatter, såsom det er os fast umuligt at betale dem. En stor del af vores jord ere dog sat højere i hartkorn end vore naboers.

Desforuden beder vi allerunderdanigst, at hvis vi i dette nærværende år skal svare, vi derpå må nyde allerunderdanigst dilation til efterkommende år, da vi, såfremt Gud giver vækst og grøde, skal rede amtsforvalteren udi Ribe, den hårde os pålagte exution at opsætte, såsom vi den umulig kan tåle. Vi lever udi det allerunderdanigste håb at finde Eders Kongelige Majestæts nåde til bønghørelse, uden hvilken alt håb til redning for os er ude.

Bedende at den nådige Gud, Eders Kongelige Majestæt igen rigelig vil belønne og velsigne og forblivende med liv og blod til det alleryderste.

Vor allernådigste Arvekonges og Herres
 allerunderdanigste arveundersætter og tro tjenere!

På samtlige bøndernes vegne i Hviding herred
 under Riberhuus amt.

Hans Andersen.

Hans Jepsen.

Den 8. januar anno 1721.

Dette brev viser tydeligt den katastrofale situation, som bønderne nu var kommet i på grund af de mange stormfloder. Hvor slemt så der ud på V. Vedsteds bymark forår anno 1721? Lad os foretage en vandring rundt på landsbyens marker hint forår for knap 250 år siden. Bymarken var inddelt i tegter, en del af disse i skifter og endelig var tegterne eller skifterne inddelt i et utal af agre, som tilhørte de forskellige gårde i landsbyen.

Vi begynder vor vandring i en tegte, der ligger lige syd for byen, og som kaldtes Sønder Lycke Tegt. Denne var inddiget med et lavt sommerdige, for at holde mindre vandfloder ude. I år var her sået anden kær rug (andet år med rug) og fra hver ottings gård var der sået ca. 8 skp. Floden havde været over en stor del af marken og havde voldt sæden stor skade, men den del, som ikke var berørt af stormfloden, havde sandflugten ødelagt, så det så ikke ud til, at man kunne høste så meget korn, som man havde sået.

Øst for landsbyen lå Øster Lycke Tegt. Her var også sået rug på andet år, dog havde denne mark fået gødning, men heller ikke her kunne man regne med, at hente ret meget mere end sæden hjem. Sandstormen havde raset og gjort ubodelig skade. I denne mark var der sået ca. 10 skp. fra hver halvgård. (En halvgård er lig en gård på 2 ottinger).

Nord for byen kom vi over to små tegter, den ene kaldtes Tveed Toft og den anden Truels Kær. Disse var begge tilsået med første års gødnings rug, ialt ca. 2 skp. fra hver halvgård. Det meste af denne rug var også til dels begravet af sand, hidrørende fra sandstorme, som havde raset om foråret. Man måtte være glad, hvis man kunne høste en smule mere end den lagde sæd.

Nør Bjerre kaldes en mark nordvest for landsbyen ikke ret langt fra strandkanten. Her var sået andet års rug ialt ca. 7 skp. pr. halvgård, men ikke en grøn spire var at finde, stormfloden havde været over marken og enten begravet rugen med sand eller revet den op. Bymændene havde da også på deres grande gjort den vedtagelse, at de ikke mere fra denne dag at regne ville så korn på dette sted.

Af de to tegter, der ligger lige vest for landsbyen, kaldes den ene Fårhøj og den anden Kals-toft. Disse blev for år tilbage regnet for at være byens bedste rugjorder, men også her havde bymændene på grund af gentagne stormfloder måttet tage den beslutning, at de ikke mere ville tilså vedkommende tegter med korn.

Den mark, der ligger sydvest for byen, kaldes Havremærsk. Den østre del af samme mark var sidste år sået med byg og havre, men kort efter midsommer kom floden og tog omtrent halvdelen af kornet. Den midterste del havde i tidligere tider været sået med havre, men for fire år siden havde bymændene vedtaget ikke mere at så korn i dette stykke, da havets oversvømmelser blev for hyppige. Den vestligste del var endnu mere ødelagt, her var der slået store huller i marken, men også denne jord var tidligere noget af byens bedste havrejord. Det var nu 24 år siden, at man havde vedtaget ikke mere at så og pløje denne jord.

Engene både nord og syd for landsbyen havde også lidt stor skade, idet der ikke alene var slået store huller i græstæppet, men selve englandet blev mindre og mindre for hvert år, idet havet åd vestfra.

Ligeledes var lyckerne eller digerne omkring markerne fuldstændig ødelagte, og her var det ikke så meget arbejdet med digernes reparation, man frygtede, men mere det, at man måtte omgrave en stor del af byens græsningsarealer for at skaffe græstørv.

Denne lille rundtur viste klart, at det ikke har set lyst ud for bønderne i den lille landsby. Stormfloderne fordrev ham fra den gode jord, og sandstormene ødelagde den dårlige jord.

Dette var alene situationen ude på marken, men også gårdene og husene inde i selve landsbyen havde taget skade af stormfloderne. Således fortæller en bonde, ved navn Terman Pedersen, at den sidste flod gik en halv alen høj ind i hans hølade og fordærvede fuldstændig 7 jordlagte fag hø og alt hans brændsel. I Peder Mikkelsen Smeds hus stod floden $\frac{3}{4}$ alen høj og ødelagde ligeledes både hø og brændsel. Således beretter den ene bonde efter den anden, om den skade han led i den sidste store flod.

V. Vedsted, der vist var hårdest ramt af alle egnens landsbyer, fik da også eftergivet et helt års skatter, hvilket ialt beløb sig til 333 rdl. 15 skl.

Der skulle dog gå mange år før menneskene herude i den sandede landsby fik tålelige kår at leve under. Således skriver Ribebispen Hans Adolf Brorson i sin visitatsbog efter at have besøgt V. Vedsted nytårsaftensdag 1743, at det er et meget fattigt sogn, der har lidt overlast af ulve, stormfloder og kvægpest. Der er mange i menigheden, der lider nød, ussel og elendig er den overalt. Endelig skriver han: »Jeg beder en bøn til Deres kgl. Majestæt om hjælp for disse arme folk i V. Vedsted.«

Noter: Omtrent alt det utrykte materiale til dette manuskript er fra en pakke på rigsarkivet: R.K. Kommissionen af 1721, 29. marts.

Af trykte kilder kan nævnes: Jahrbuch denkwürdiger Naturereignisse in den Hersogthümern Schleswig und Holstein. Sønderjydske årbøger 1900-1901. Fra Ribe Amt 1922.

FRISERBØNDER OG VESTJYDER. I foranstående artikel om V. Vedsted skriver Svend B. Troelsen om forskellen mellem V. Vedsted bønder og marskbønderne længere sydpå: »Bonden herhjemme havde ikke den samme stejthed og stridbarhed, som kendetegner de frisiske bønder længere mod syd. Der boede en bonde, som ikke var bange for hverken Gud eller Fanden, derfor hørte slagsmål med dødelig udgang ikke til sjældenhederne«.

Sandheden af denne karakteristik ligger åbenbar for enhver, der kigger lidt i lensregnskaberne. Betalte mulfter fra selvejere og folk, som boede på kongeligt gods, indførtes i gammel tid i lensregnskaberne's sagesfaldslistes. Regnskabet 1652 viser fra de kongerigske dele af Føhr og Amrum således bøder for 52 forseelser, heriblandt ikke mindre end 26 for slagsmål, i det ene tilfælde endog for sabelhug, andre for knivstik, endvidere én for, at to mænd havde »gjort gevalt« i en kones eget hus, 4 for skænderi, de tre endog i retten, »unyttige ord på tungen«, én, hvor en mand havde slået vinduer ind, og 4 andre havde vist ulydighed mod fogden, 5 havde plukket helme i klitterne, hvad der var forbudt af hensyn til sandflugten, én havde været på ulovligt østersfiskeri. Så var der nogle småfor-

seelser, således havde en kone ikke været indført i landbogen, en mand havde fordulgt en kontrakt, og én bødede 1 rdl. »for en ringe forseelse.« Kun to sager angik lejermål, mens overtrædelse af det 6. bud i lenets nørrejyske herreder i reglen var den hyppigste forseelse.

Endvidere viser samme regnskab for Ballum birk 4 faldsmål, alle for slagsmål, og for V. Horne herred kun een sag — lejermål. Der plejer dog at være flere sager fra dette herred og nogle færre fra Føhr og Amrum, men dernede er slagsmål altid den største post, næsten aldrig heroppe.

H. K. Kristensen.
